

Lazarus, Op! Waarom zelfredzaamheid een politiek ideaal is

Prof. Dr. M.L.J. Wissenburg, hoogleraar Politieke Theorie

Lezing bij ‘Meedoen moet! Maar kan het ook? Aandacht voor “de onderkant van de arbeidsmarkt”’

Prinsjesdagsymposium

SGBO Nijmeegse opleiding voor Bedrijfsartsen, nascholingsdag

Nijmegen, 18 september 2012

ABSTRACT

Recente en voorziene bezuinigingen beloven volgens sommigen een zware aanslag te zullen plegen op het vermogen van de samenleving te zorgen voor de zwaksten in ons midden. Zelfredzaamheid lijkt in elk geval in het kabinetsbeleid de norm te zijn geworden, en voor afwijkingen van de norm lijkt Den Haag geen geduld meer te hebben.

Is dat beeld correct en, indien ja, is het zorgwekkend? Een voorzichtige politiektheoretische analyse leert dat het te gemakkelijk is van één ideologie van zelfredzaamheid te spreken, en zeker onjuist enkel bezuinigingsdrift als oorzaak aan te wijzen. Beleid wordt gevoed vanuit radicaal verschillende visies op samenleving, burger en burgerschap. ‘Zelfredzaamheid’ is eerder een toevallige en tijdelijke ‘overlappende consensus’ dan een zelfstandig, eenduidig en positief ideaal. De ideologisch zo uiteenlopende wortels van zelfredzaamheid verklaren zowel de veronderstelde zwakten van het idee als zijn populariteit: zelfredzaamheid klinkt als uitsluiting maar beoogt uiteindelijk juist insluiting.

INTRODUCTIE

Er wordt bezuinigd en er wordt fors bezuinigd. De cultuursector, die sinds de oprichting van de Kulturkamer afhankelijker en afhankelijker werd van, en welig tierde dankzij, overheidssteun, moet zich plots deels zelf financieren – of opheffen. In de ontwikkelingshulp verschuift het accent van steun verlenen naar steun overbodig maken, desnoods met tough love. Het defensieapparaat moet taken en onderdelen opgeven en iets doen wat voor militairen tegennatuurlijk is: vertrouwen op bondgenoten.

Op het terrein van medische en sociale zorg is het al niet anders: er is de (voorlopig bevroren) Wet Werken naar vermogen, er wordt gekapt in het Wajongwoud, vroegpensioen is in hoog tempo uitgefaseerd, de pensioengerechtigde leeftijd gaat omhoog, en dat in beginsel zonder enig onderscheid tussen zware en lichte banen, de sociale werkvoorzieningen krimpen en ieder die (met een label uit de jaren '70) in welke zin ook als gehandicapt te boek kan staan, wordt geacht gewoon een baan te kunnen vinden.

Mij is gevraagd u een politiek-filosofische reflectie te bieden op deze vermoede maatschappelijke trend naar zelfredzaamheid: is er een kloof ontstaan tussen de Haagse politici met een utopisch beeld van de burger als een gezonde, rationele, intelligente, perfect geïnformeerde, uiterst capabele cultuurheld en de realiteit die u als bedrijfsarts elke dag ziet – en ik neem niet aan dat uw wachtkamer elke dag vol zit met supermensen die alleen voor de leuk en de leut langskomen.

Deze dag heeft als motto “Meedoen moet! Maar kan het ook? Aandacht voor de onderkant van de arbeidsmarkt”. Ik zal eigenlijk uitsluitend ingaan op de vraag waarom meedoen zou

moeten. Waar komt dat idee van zelfredzaamheid vandaan, wat zit er achter, en hoe kunnen we er mee omgaan? Ik ben filosoof, ik kan en wil u niet vertellen of allerlei feitelijke claims over het vermogen van burgers voor zichzelf te zorgen, correct zijn of niet – daarvoor heeft u vandaag andere sprekers. Waar ik mijn licht wel over kan laten schijnen is de wijze waarop feiten zelf worden geconstrueerd – en of er in het idee van zelfredzaamheid überhaupt wel ruimte is voor de mensen die zich aan de onderkant bevinden.

Ik ga dat doen door eerst twee misverstanden uit de weg te ruimen: het misverstand dat er achter zelfredzaamheid enkel bezuinigingsdrift schuilgaat, en het misverstand dat zelfredzaamheid één enkel zelfstandig, eenduidig en positief ideaal is.

Vervolgens introduceer ik bij u de verschillende, overlappende politieke theorieën, zeg maar visies op de gezonde burger in een gezonde samenleving, die het idee van zelfredzaamheid elk op hun eigen wijze voeden.

En eerst dan is het moment daar om te vragen hoe het zit met diegenen die de norm niet halen.

TWEE MISVERSTANDEN

Is al dit geroep om zelfredzaamheid niet gewoon pure bezuinigingsdrift? Zijn het gewoon smoesjes? Vroeger noemden we dergelijke retorische vragen borreltafelpraat, maar sinds sommige burgers de hele dag door in kennelijke staat verkeren heet het de populistische verklaring.

De populistische verklaring is natuurlijk flauwekul. Geldnood op zich verklaart nooit iets. Bezuinigen is keuzes maken en keuzes zullen niet willekeurig zijn. Iedere manager – en op hoe kleine schaal soms ook, we zijn allemaal managers – iedere manager weet dat bezuinigen een opportunity is, een uitdaging; het gebeurt zelden lukraak, er zit altijd een verhaal achter de keuzes. Vandaar de term ombuigingen (sinds de jaren '80) bv. – bezuinigen gebeurt programmatisch.

Achter zelfredzaamheid zit een politieke theorie, dat wil zeggen, een visie op de menselijke aard en de wenselijke samenlevingsvorm. Of laat ik nauwkeuriger zijn en gelijk maar het tweede misverstand uit de weg ruimen: achter zelfredzaamheid zitten een aantal politieke theorieën die ieder op hun wijze aan dat betekenis invulling geven.

Beleid in een samenleving als de onze is het gevolg van overleg, afstemming, geven en nemen, polderen en compromissen sluiten. Het resultaat is vaak één beleid waar veel partijen om vaak heel tegenstrijdige redenen mee kunnen leven, al blijven ze ontevreden – dat is de natuur van het compromis. Neem het homohuwelijk: een coalitie van ten minste drie groeperingen, drie visies op het goede leven, die elkaar hebben gevonden zonder elkaar te hebben overtuigd. Er zijn voorstanders die er de bevestiging in zien van het belang van langdurige, exclusieve affectieve relaties; er zijn er die er voor zijn omdat ze dezelfde rechtsbescherming aan alle burgers willen bieden ongeacht seksuele voorkeuren; en er zijn er die het totaal niet interesseert.

Iets vergelijkbaars geldt voor zelfredzaamheid als leidend beginsel in de hervorming van de medische en sociale zorg. Het is niet één eenduidig universeel gedeeld ideaal,

zelfredzaamheid is eerder een toevallige en tijdelijke ‘overlappende consensus’ tussen zeer uiteenlopende groepen met zeer uiteenlopende visies op het goede leven.

De ideologisch zo uiteenlopende wortels van zelfredzaamheid verklaren zowel de veronderstelde zwakten van het idee als zijn populariteit: zelfredzaamheid klinkt als uitsluiting maar beoogt uiteindelijk juist insluiting.

DE GEZONDE MENS IN HET GEZONDE MAATSCHAPPELIJK LICHAAM

Elke professie heeft van nature haar eigen, per definitie verwrongen, mensbeeld. In medische professies ligt het bijvoorbeeld voor de hand de mens in eerste instantie als een organisme, een biologisch systeem te zien, in sommige specialismen als een per definitie meer of minder door ziekte en verval aangetast organisme, in andere als een drager van genetische informatie die zich zoekt te reproduceren, en in weer andere als een zich realiserend fysiek potentieel. Economen zien de mens als een consument van schaarse grondstoffen, strijdend en samenwerkend met andere consumenten. Politiek filosofen zoals ik zien de mens als een sociaal wezen dat tegelijk probeert samen te leven en overleven, en desnoods ten koste van anderen de eigen macht probeert te maximaliseren.

Iedere professie heeft zo zijn blinde vlekken. Economen zien zelden wat er na productie en consumptie gebruikt – milieueffecten, bijvoorbeeld; politiek filosofen zien vrije wil waar de biologie regeert; medici vergeten dat ziekte en gezondheid historische sociale constructies zijn.

En elke professie formuleert een norm en ontwerpt verschillend beleid voor wie de norm haalt, en voor wie afwijkt van de norm.

Ik wil u nu voorstellen aan de drie politieke theorieën die elk een eigen ideaal van een gezonde mens in een gezonde samenleving beschrijven dat, zoals dat een politiek compromis betaamt, elk een inspiratiebron vormt voor het hedendaagse hybride begrip van zelfredzaamheid.

Burgerschap volgens de Vierde Macht

Een van de belangrijkste intellectuele motoren achter de zelfredzaamheidgedachte ontspruit deels aan het openbaar bestuur, ook bekend als de ambtenarij, bureaucratie of Vierde Macht. Binnen het openbaar bestuur wordt flink aan zelfreflectie gedaan – reflectie die haar sporen nalaat in overwegingen aan het begin van beleidsplannen en in de aanbevelingen en interpretaties aan het einde van onderzoeken. Maar voor de goede orde: het burgerschapsidee dat nu met zelfredzaamheid in verband wordt gebracht, komt voort uit een politiek-filosofische school die republicanisme heet, die teruggaat tot Aristoteles, en die in sociaalliberale en sociaaldemocratische kringen ook zeer populair is.

Maar terug nu naar de Haagse Vierde Macht. Het op zichzelf en op de taak & vermogens van de staat reflecterende openbaar bestuur propageert een wat heet *actief, participatief burgerschap in een participatiesamenleving*. Dat discours ziet het als wenselijk dat de overheid burgers stimuleert zich zelf te organiseren op een zo laag mogelijk niveau, waarbij de rol van de overheid faciliteren en niet leiden is. Dat faciliteren begint bij het eventueel met

reeds bestaande civil society organisaties opzetten van structuren, instituties, voor inspraak en participatie, en een beetje politicoloog weet dat je daarmee eigenlijk al je eigen graf graaft: de onderwerpen die beleid en participatie zouden vragen, en de sprekers die de agenda dicteren, liggen al vooraf vast.

Dit burgerschapsidee komt enerzijds voort uit, en is een antwoord op, het populisme dat gevoed wordt uit het proclameren van onvrede over ‘de kloof tussen burger en overheid’, onvrede over een vermeend gebrek aan responsiviteit, of in straattaal, het negeren van de wensen van de gewone Nederlander, de zwijgende meerderheid. In de politiek doet het er niet toe of die klachten waar of terecht zijn – het doet er toe dat ze op voldoende grote schaal geloofd worden.

Anderzijds is participatief burgerschap een nazaat van de democratiseringsgolf uit de jaren ’60 tot ’80 en de ontdekking in de jaren ’80 en later dat de overheid burgers niet gelukkig kan maken, dat de samenleving niet vanuit een centraal punt maakbaar en stuurbaar is.

Voor de liefhebber: Evelien Tonkens, oud-senator van GroenLinks, hoogleraar sociologie aan de UvA, en auteur van de Burgerschapslezing 2011, is een van de beste en meest toegankelijke verdedigers van deze moderne vorm van burgerschapsdenken. En als u er een politiek label aan wilt plakken, burgerschapsdenken wordt in de politieke filosofie meestal gezien als een onderdeel van het zogeheten republicanisme, een stroming die de res publica, de publieke zaak tot belangrijkste zorg en levensdoel van de mens maakt – een stroming die met name de moderne sociaaldemocratie inspireert.

Voor ons is belangrijk het beeld van de normale mens waarop dit burgerschapsidee gebouwd is: de coöperatief participerende burger. Een normaal mens is een burger, geen krijger, geen jager of verzamelaar, geen organisme of drager van een genetisch profiel; burgerschap is essentieel en al die andere verschijningsvormen van de mens zijn zo niet accidenteel dan toch in elk geval van secundair belang voor de verwerkelijking van het potentieel dat de mens bij geboorte meekrijgt. De samenleving wordt door en op burgers gebouwd, en enkel als burger kan een mens zich volledig ontplooien. En die burger wordt gedefinieerd door bewustzijn van zijn burgerschap, van zijn niet te ontduiken, ook niet af te schuiven, puur persoonlijke verantwoordelijkheid voor het optimaal functioneren van al de regels, gebruiken en instituties die een samenleving bijeen houden – vandaar dat coöperatie en participatie vitale onderdelen van normaal burgerschap zijn.

Gemeenschapsdenkers

Over de andere twee pilaren van zelfredzaamheid zal ik korter zijn – het betreft hier breder bekende politieke ideologieën en ik wil niet teveel open deuren intrappen.

Christendemocraten, klassieke sociaaldemocraten, maar ook conservatieven, zetten nogal eens het zogeheten communitaristisch gedachtegoed in om hun voorkeuren voor een goed functionerende samenleving en goed functionerende mens te omschrijven. Het communitarisme (dat via bijvoorbeeld Thomas Aquinas net als het republicanisme op Aristoteles herleid kan worden) veronderstelt dat de mens niet als individu kan bestaan. We kunnen niet functioneren zonder regels en gebruiken, conventies en taal, zonder wederzijds begrip en zonder 99% van de tijd blindelings op elkaar te kunnen vertrouwen. We kunnen alleen goed functioneren in een hechte, eenduidige gemeenschap, een community – vandaar

de naam communitarisme. De beste manier om dat te bereiken is, uiteraard, door sociale banden, rollen en instituties zo dicht mogelijk bij de gewone mens te brengen – soms heet dat soevereiniteit in eigen kring en soms ‘*bottom up*’ organisatie, op zo laag mogelijk niveau.

De ideale mens van het communitarisme is een gezellige buur – en dan bedoel ik met gezellig een mens die zich onderdompelt in de gemeenschap, haar bejaht, omarmt, en er als een goede buur zijn steentje aan bijdraagt. Ook hier past zelfredzaamheid als een definiërend kenmerk van de mens: niet zelfredzaamheid als aan het lot overlaten van de medemens maar ‘*bottom up*’ zelfredzaamheid, organisatie vanuit de lokale cultuur en behoeften in tegenstelling tot gecentraliseerde, gezichtsloze en gevoelloze bureaucratie. Het is dit beeld dat de Britse premier David Cameron voor ogen had toen hij vorig jaar begon te spreken over de Big Society – een term die hij overigens alweer een tijdje zorgvuldig vermijdt.

Liberalen

Ten slotte is er een liberale conceptie van de gezonde samenleving en gezonde mens. Vanuit liberaal perspectief wordt die communitaristische gezelligheid zwaar gewantrouwd – er is een heel dunne lijn tussen authenticiteit en indoctrinatie, tussen een bestaan als vrij en autonoom wezen en slavernij. Liberalen ontkennen geen moment dat de mens alleen door samen te leven, zichzelf kan ontplooiën – maar ze stellen wel dat instituties de mens moeten dienen en niet omgekeerd. De gezonde liberale samenleving is er dan ook een waarin autoriteitsuitoefening, bevoogding, betweterij, zoveel mogelijk teruggedrongen worden, en waarin het individu autonoom kan zijn – waarbij autonomie uitdrukkelijk als een wordingsproces of een einddoel, het licht aan het einde van de tunnel, wordt begrepen.

V

Het hoogste goed voor de liberaal is een mens die niet door omstandigheden of de mensen om hem heen beperkt of gehinderd wordt (dat is vrijheid), en een mens die in staat geraakt zijn eigen, authentieke leefregels en levensdoelen te formuleren (dat is autonomie). De gezonde liberale mens gebruikt zijn ratio om zichzelf te redden, om zijn buur te helpen zichzelf te redden, en om beiden te beschermen tegen alles wat hun vrijheid bedreigt.

Bij dit beeld van de onvervaarde einzelgänger passen het begrip en de term zelfredzaamheid natuurlijk ook uitstekend – niet als een bittere noodzaak maar als een blijde uitnodiging je authentieke ‘zelf’ te maken, verantwoordelijkheid voor je eigen ontplooiing te nemen en niet het zoveelste product van omgevingsfactoren te worden.

De (samengestelde) zelfredzame burger

We hebben nu drie typen zelfredzame mensen ontmoet: de coöperatief participerende burger, de gezellige buur, de onvervaarde einzelgänger. Wat ze gemeen hebben is dat ze de mens als een vooral politiek wezen zien, een wezen dat een heleboel leuks en heldhaftigs in het leven kan willen doen en ervaren, maar zich nooit ofte nimmer volledig zal kunnen ontplooiën als hij of zij niet deel uitmaakt van een en sturing geeft aan de samenleving. Het is belangrijk die gemeenschappelijke factor te onthouden – veel onbegrip voor het idee van zelfredzaamheid komt voort *niet* uit onenigheid over feiten, over concrete mogelijkheden van concrete individuen voor zichzelf te zorgen, *maar* uit het anders concipiëren van de mens, zijn aard en zijn omgeving. Zelfredzaamheid is, bijvoorbeeld, iets dat niet eens denkbaar is in het kader van het boeddhisme, om maar eens een willekeurige religieuze ideologie te noemen, of, om

willekeurige een van vele biologisch-politieke ideologieën te kiezen, in een denken dat de goede mens ziet als een gezond organisme in een harmonieus ecosysteem.

Het is ook belangrijk die gemeenschappelijke factor, de mens als zich door politiek eerst realiserend wezen, in het achterhoofd te houden omdat het helpt begrijpen hoe zelfredzaamheid beleid kon worden. Elk kabinetsbeleid is steeds een hybride van logisch gesproken eigenlijk totaal onverenigbare componenten. Een Nederlands regeerakkoord of troonrede lijkt nog het meest op een bizar genetisch experiment van een *evil doctor* uit een klassieke horror film.

De zelfredzame burger, een laboratoriumexperiment waarvoor de mensbeelden van republikeinen, communitaristen en liberalen zijn gekruist, kan alleen maar bestaan doordat de drie bronnen waaruit deze hybride voortkomt, geloven in een mens die vanuit hulpeloosheid door samen te leven en niet geleefd te worden, tot zelfverwerkelijking, tot bloei, kan komen. Dat betekent een forse breuk met het positivistische denken van de 19de en 20ste eeuw, met het maakbaarheidsdenken dat aan de overheid de rol van de demiurg, de maker van hemel en aarde, toedacht, een denken dat zo kenmerkend is geweest voor – ik noem maar een paar zijstraten – het wetenschappelijk socialisme van links, het technocratisch elitisme van rechts, en niet te vergeten het sociaal Darwinisme dat tot op de dag van vandaag zijn stempel drukt op een groot deel van de onderzoeksagenda in de medische wetenschappen.

Cultuurhistorici in komende eeuwen kunnen met hun blik van verre en de wijsheid der laatste dagen misschien een Zeitgeist construeren achter deze drie zo uiteenlopende visies en hun gemeenschappelijke factor, de scepsis over menselijke almacht. Zover wil ik niet gaan. Een tijdgeest is en blijft een sociale constructie die eigenlijk alleen achteraf legitiem kan worden verwoord; alleen de Verlichting en Rome lijken me self-fulfilling prophecies te zijn geweest.

VI

LAZARUS, OP!

Elke professie formuleert een norm, een beeld van de gezonde, wenselijke mens; elke professie, ook en zeker de politiek, maakt vervolgens verschillend beleid voor wat de norm haalt en voor wat afwijkt van de norm. We hebben het nu lang genoeg over normale mensen gehad – zelfredzame burgers, coöperatief participerende burgers, gezellige burens en onvervaarde einzelläufer. Wat betekent dit voor de abnormalen? Schrijft de zelfredzaamheidsgedachte voor dat de zwakken voor de wolven achtergelaten moeten worden? Of in wat minder romantische beelden, kan het kabinetsbeleid worden begrepen als marginalisering en als uitburgering van de kwetsbaren?

Ik loop weer even de mensbeelden langs, maar ik kan u nu al zeggen dat mijn belangrijkste conclusie zal zijn dat abnormaal zijn niet zonder meer slecht is.

Burgerschap: de coöperatief participerende burger

Wie past er eigenlijk niet in het burgerschapsideaal van de Vierde Macht? Het mag dan aan om *actief, participatief burgerschap*, maar om daaraan mee te doen ligt, ten eerste, de lat bijzonder laag en is er, ten tweede altijd hulp om over de lat te klimmen – men zou dat in zekere zin de *raison d'être* kunnen noemen van dit begrip van burgerschap. Intelligentie en fysieke kwalificaties zijn voor maatschappelijke coöperatie noch participatie echt vereist. Wat

je nodig hebt om mee te doen is een Hollandse mond, meer niet, en als je die mond niet kunt openen zijn er hulpverleners te over. De grote omslag van de laatste jaren – als er echt sprake is van een grote omslag – zit ‘m in de vaststelling van hulpbehoefendheid: tegenwoordig ben je *niet* hulpbehoefend tot het tegendeel bewezen is. De achtergrond is weer dat moderne republicanisme, waarin de overheid dient, niet bevoogdt; en waarin ze respect voor de autonomie van de burger vormgeeft door die autonomie desnoods af te dwingen.,

Gemeenschapsdenkers

In Christendemocratische en conservatieve kringen staat zelfredzaamheid, als gezegd, niet voor individualisering en aan de eigen vindingrijkheid overlaten van dat geïsoleerde individu – het staat er voor de deugd *charitas*, voor menslievendheid van aangezicht tot aangezicht, eigenlijk in totale tegenstelling tot solidariteit begrepen als collectieve, dus anonieme, bureaucratische, liefdeloze assistentie. Wie in een communitaristische stijl denkt, gelooft dat de zieke, de zwakke, de dakloze moet worden opgevangen door de eigen familie, buurt of gemeente. Een mens die niet voor zijn medemens zorgt is in deze optiek bijna even ziek als de zieke, even onvolmaakt als de mismaakte. Als die zorg op het laagst mogelijke niveau frictie oplevert, is dat geen de hulpbehoefende verwijten te maken – het is een probleem van de verzorger, eventueel een probleem van de samenleving die zorg onmogelijk maakt. Pas daar komt eventueel de overheid om de hoek kijken: wanneer voorwaarden geschapen moeten worden om *charitas* mogelijk en solidariteit overbodig te maken.

Liberalen

Tenslotte de liberaal. In het liberalisme heeft de tijd niet stilgestaan – de diversificatie van arbeidstaken, beroepen, technieken etc. sinds de Tweede Wereldoorlog heeft daar tot een sterk gewijzigde en zeer optimistische definitie van de zwakkere geleid. In onze technologisch en organisatorisch extreem diverse samenleving heeft iedereen wel een talent waar een niche voor te vinden is. Wie een eeuw geleden geen armen had was reddeloos verloren of volledig van anderen afhankelijk; wie nu armen verliest kan nog steeds lezen, denken, spreken, met elektronica schrijven en binnen een generatie met kunstmatige ledematen evenveel zo niet meer dan de gewone mens. Om niet in een opsomming van individuele voorbeelden te vervallen: liberalen zien een handicap (van welke aard dan ook) zeker ook als de grote ellende die het kan zijn, maar direct daarna is het een uitdaging, een mogelijkheid je unieke persoonlijkheid verder en dieper te ontwikkelen. Vandaar dat liberalen geen reden tot zieligheid zien: ook de gehandicapte heeft in beginsel voldoende ‘overgebleven’ talenten voor een rijk en volwaardig leven. Een handicap is een vrijheidsbeperking, geen obstakel voor autonomie als wordingsproces – in tegendeel.

De niet-zelfredzame burger

Het beeld dat zelfredzaamheid uitsluiting impliceert, is onterecht. Wat het inhoudt is een herdefinitie van ziekte en zwakte en van ‘belonging’, van de wijze waarop men tot de samenleving behoort. Zelfredzaamheid – als een hybride idee waarin drie heel verschillende en soms onverenigbare visies op de ‘a-normale’ mens – impliceert geen uitsluiting, het impliceert andere manieren om aansluiting te vinden en deel te worden van de samenleving.

De tijd ontbreekt me om hier dieper op in te gaan, maar de overeenkomsten met de omslag in het integratiebeleid voor migranten zijn opmerkelijk.

TOT SLOT

Ik ben filosoof, ik moet me verre houden van empirische claims of wat men belooft feiten te noemen. Ik heb niet gevraagd of de zwakken nu echt worden uitgesloten, en zo ja, meer dan welk vroeger? Er gaapt vaak een grote kloof tussen cijfers en perceptie. Ik heb alleen maar geprobeerd de vraag te beantwoorden hoe we de perceptie kunnen begrijpen dat de meest recente kabinetten de zwaksten aan het ontzorgen en uitburgeren zijn.

En mijn antwoord was dit: elk specialisme heeft zijn eigen mensbeeld, wel steeds een totaalbeeld dat de goede of gezonde mens relateert aan zijn leefomgeving, maar toch steeds een verwrongen beeld waarin het eigen specialisme de kern van het mens-zijn definieert. Voor de kunstenaar is een mens die leeft zonder creativiteit en esthetica een verloren leven, niet beter dan dat van kakkerlakken en kapitalisten; voor de psychiater is een stabiele, harmonieuze psyche het hoogste goed; voor de bedrijfsarts – wel, dat mensbeeld omschrijven laat ik aan u over; ten slotte voor de politicus, en trouwens ook de politiek filosoof, is een leven pas levenswaardig als een mens als burger via de polis vorm geeft aan de samenleving.

Wat is gebeurd is niet dat politici de zwaksten zijn gaan verachten en overboord zijn gaan zetten. Wat is gebeurd is dat zij andere discoursen zijn gaan voeren, andere paradigma's hebben omarmd. In die discoursen zijn klachten over uitsluiting, ontzorging, geestelijke ontheemding en angst voor verandering even begrijpelijk en even relevant als de klacht van kunstenaars dat een hoger btw-tarief het einde van de beschaving betekent. Het 'Lazarus, op!' in de titel van mijn praatje is geen kreet van ongenoegen, geen 'donder op, weg met jou'; het is een gebod, een oproep niet bij de pakken neer te zitten.

Communiceren vereist een gemeenschappelijke taal en een gemeenschappelijk begrippenkader. Wie het gevoel heeft dat de politiek niet luistert, vergeet vaak dat de politiek hem niet kan verstaan. Zoals luid schreeuwen tegen de dove zelden helpt, helpt luider klagen over politici ook niet. Wie gehoord wil worden in de politiek moet, en dat is een ironische boodschap, moet zelf 'politieks' gaan spreken – oftewel, een participerende, zelfredzame burger worden.